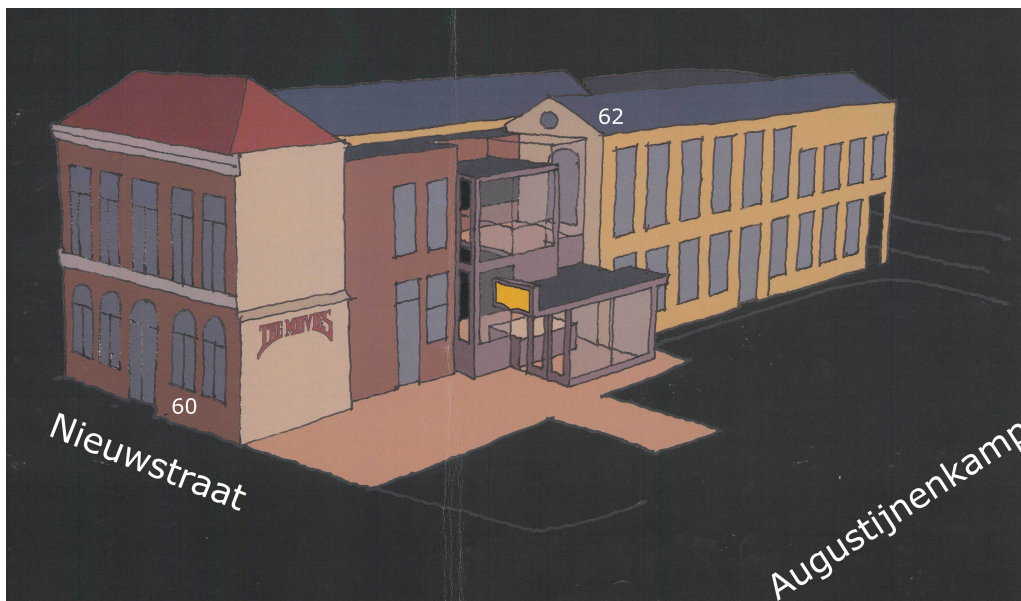

Dordrecht Ondergronds Briefrapport 20

DORDRECHT, PLANGEBIED NIEUWSTRAAT 60-62

Een archeologisch bureauonderzoek.

M.C. Dorst

Afbeelding: Conceptontwerp herinrichting Nieuwstraat 60-62, Abrahamse De Kock Architecten, Dordrecht

2009

Gemeente Dordrecht
Bureau Monumentenzorg en Archeologie

Colofon	
ISSN	n.v.t.
ISBN	n.v.t.
Tekst	M.C. Dorst
Redactie	D.B.S. Paalman
Afbeeldingen	Bureau Monumentenzorg en Archeologie (tenzij anders vermeld)
Vormgeving	Bureau Monumentenzorg en Archeologie
Drukwerk	Bureau Monumentenzorg en Archeologie
Uitgave	Gemeente Dordrecht, mei 2009
<p>Gemeente Dordrecht Sector Stadsontwikkeling / Afdeling Inrichting Stadsdelen Bureau Monumentenzorg en Archeologie</p> <p>Postbus 8 3300 AA Dordrecht T (078) 639 64 02 monarch@dordrecht.nl www.dordrecht.nl/archeologie</p>	
© Gemeente Dordrecht, 2009	
<p>Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, elektronisch databestand of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave dient men zich tot de uitgever te wenden.</p>	

Inhoud

1. Inleiding	4
1.1 Algemeen	4
1.2 Administratieve gegevens.....	5
2. Gegevens onderzoeksgebied en bureauonderzoek.....	6
2.1 Plangebied, onderzoeksgebied en huidig grondgebruik.....	6
2.2 Geplande werkzaamheden	7
3. Doel- en vraagstellingen.....	8
4. Bureauonderzoek	9
4.1 Historische bronnen	9
4.2 Bekende bouwtechnische en archeologische gegevens	12
5. Conclusies en Aanbevelingen	15
Literatuur	17
Afkortingen	18

1. Inleiding

1.1 Algemeen

In opdracht van Projectmanagement van de gemeente Dordrecht is voor het plangebied Nieuwstraat 60-62 te Dordrecht een bureauonderzoek uitgevoerd door het Bureau Monumentenzorg en Archeologie. In het kader van een renovatie- en nieuwbouwplan zullen er bodemversturende activiteiten worden uitgevoerd.

De historische binnenstad van Dordrecht¹ is op de Archeologische Waarden- en Verwachtingskaart van de gemeente Dordrecht gekenmerkt door een zeer hoge verwachting op de aanwezigheid van archeologische waarden uit de Late Middeleeuwen.²

Op basis van de verwachting is de locatie onderzoeksplichtig. De eerste fase van een archeologisch onderzoek bestaat uit het uitvoeren van een bureauonderzoek, waarin een inventarisatie gemaakt wordt van de eventueel te verstoren archeologische waarden.

Dit document betreft de rapportage van het bureauonderzoek. In hoofdstuk 2 zijn de gegevens van het plangebied vermeld en in hoofdstuk 3 worden de doel- en vraagstellingen uiteengezet. Hoofdstuk 4 betreft het bureauonderzoek en in hoofdstuk 5 zijn de conclusies en een aanbeveling verwoord.

¹ Dit omvat het stadsdeel dat binnen, ten noorden en westen van, de Spuihaven.

² Archeologische Waarden- en Verwachtingskaart 2009, kaartbijlage 3

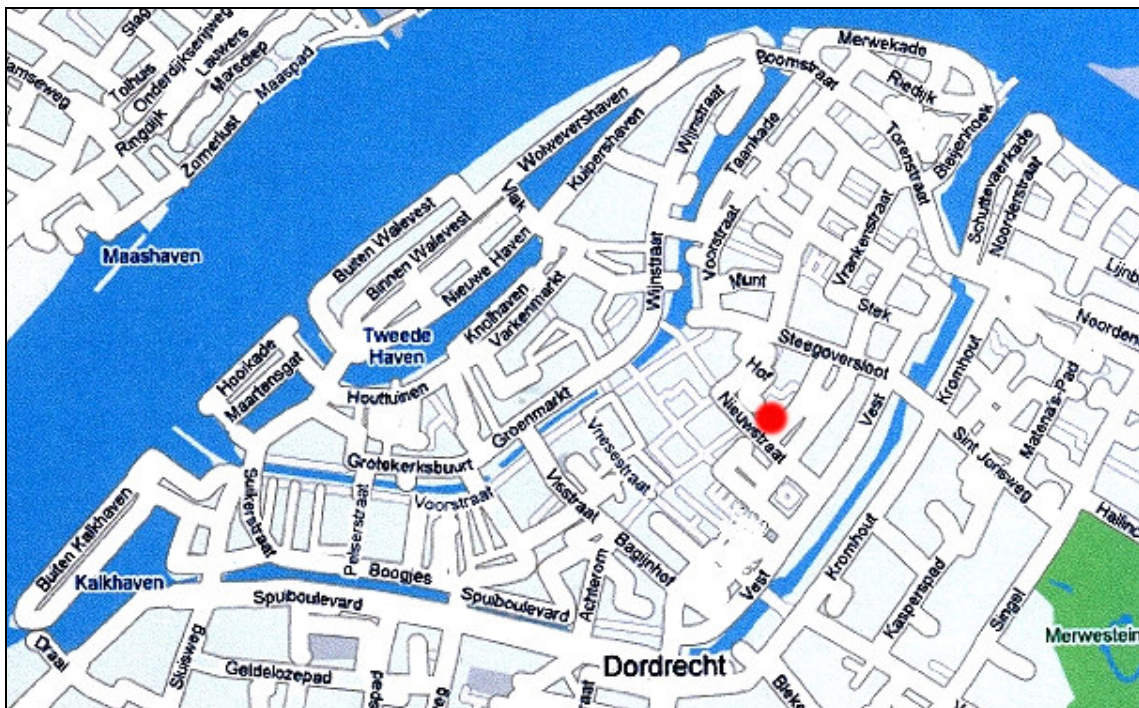
1.2 Administratieve gegevens

Aard Onderzoek	Bureauonderzoek
Projectcode	0910
ARCHIS	
Onderzoeksmeldingsnr.	n.v.t.
Vondstmeldingsnummer	n.v.t.
Periode	Middeleeuwen - Nieuwe Tijd
Datum onderzoek	mei 2009
Plangebied	Nieuwstraat 60-62
Provincie	Zuid Holland
Gemeente	Dordrecht
Plaats	Dordrecht
Toponiem	Nieuwstraat 60-62
Kaartblad	38C
RD-coördinaten	
NW-punt	105.595 / 425.366
NO-punt	105.610 / 425.345
ZO-punt	105.578 / 425.312
ZW-punt	105.559 / 425.332
Kadastrale gegevens	
Gemeente code	DDT00
Sectie	H
Perceelnrs.	3200
Opdrachtgever	Projectmanagement Postbus 8 3300 AA Dordrecht
Contactpersoon	dhr. A. Hoogesteger projectleider
e-mail	a.hoogesteger@dordrecht.nl
Telefoon	078-639 67 01
Uitvoerder	Bureau Monumentenzorg en Archeologie
Auteur	dhr. M.C. Dorst (senior- KNA archeoloog)
Autorisatie	
Bevoegde overheid	Gemeente Dordrecht
Autorisatie onderzoek	mw. H. Kromkamp (bureauhoofd MZA namens B&W)
Autorisatie rapport	mw. J. Hoevenberg (senior-archeoloog)
Archivering projectgegevens	
Digitaal	Archief Bureau Monumentenzorg en Archeologie / e-depot Nederlandse Archeologie (http://www.dans.knaw.nl)
Analoog	Stadsdepot Gemeente Dordrecht
Code	0910

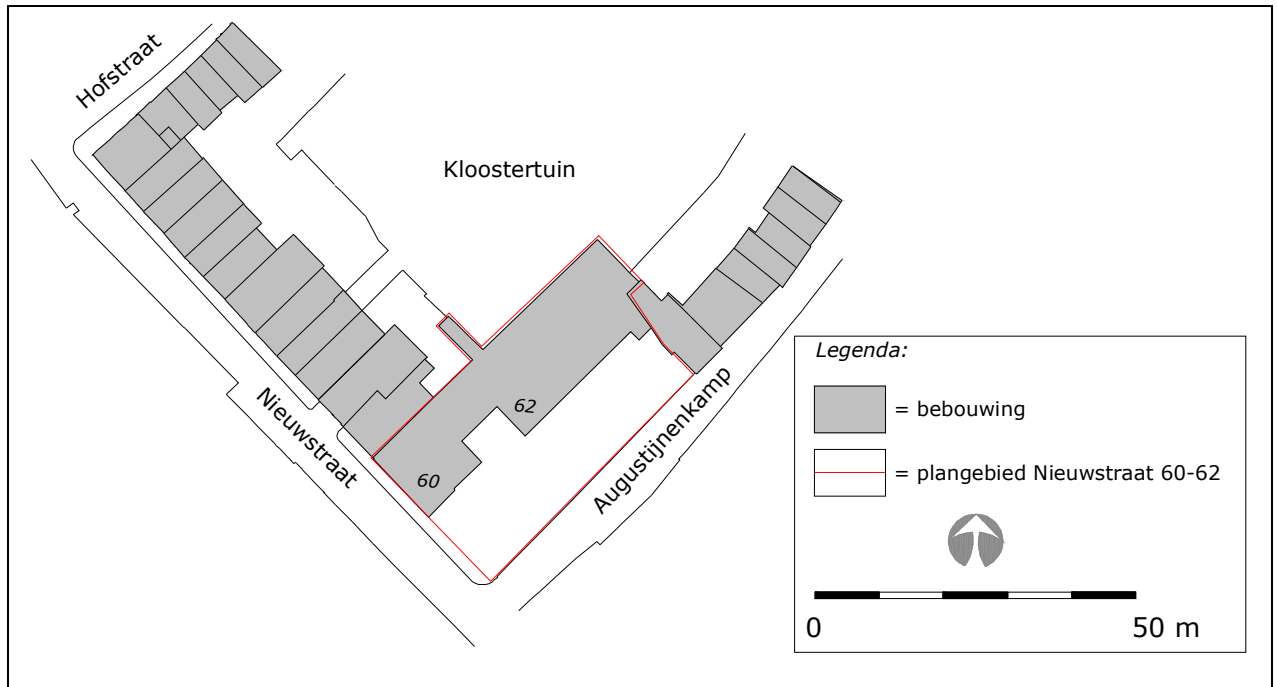
2. Gegevens onderzoeksgebied en bureauonderzoek

2.1 Plangebied, onderzoeksgebied en huidig grondgebruik

Het plangebied Nieuwstraat 60-62 betreft het pand aan de Nieuwstraat 60 en de daar achtergelegen uitbreiding, nr. 62. De locatie ligt in de historische binnenstad van Dordrecht (afb. 1). Ten zuidoosten van het pand, langs de Augustijnenkamp, is een onbebouwde strook aanwezig, die als tuin fungeert. De locatie wordt begrensd door het park de Kloostertuin, de Augustijnenkamp en de Nieuwstraat (afb. 1 en 2). De locatie heeft een omvang van circa 25x50 m (circa 1250 m²). De centrumcoördinaten zijn X: 105.584, Y: 425.339. De panden en perceel zijn in bezit van de gemeente Dordrecht.

Afb. 1. De locatie van het plangebied Nieuwstraat 60-62 (rood).

Afb. 2. De locatie van het plangebied Nieuwstraat 60-62.

2.2 Geplande werkzaamheden

In samenwerking met de gemeente Dordrecht heeft de Woningstichting Progrez een plan opgesteld om op de locatie een filmtheater en café-restaurant te vestigen. Initiatiefnemer van het project is het bedrijf The Movies Exploitatiemaatschappij Holding bv uit Amsterdam. Voor het project is door Abrahamse De Kock Architecten een conceptplan uitgewerkt.³

Hierbij zal de bestaande bebouwingssituatie grotendeels worden gehandhaafd. De horecagelegenheid zal in het voorhuis aan de Nieuwstraat 60 gevestigd worden. De huidige onbebouwde hoek zal als terras worden ingericht. Het verstoringniveau in het pand Nieuwstraat 60 en in de tuin zijn voorlopig onbekend, maar verwacht wordt dat de bodemingrepen hier niet ingrijpend zullen zijn.

In het pand Nieuwstraat 62 zullen vier filmzalen worden gerealiseerd. Voorsnog zal de grootste bodemverstoring inpandig in dit deel plaatsvinden. Om een deel van de filmzalen en ruimtes voor kelderinstallaties te realiseren zal (half verdiept) een kelderniveau worden aangelegd. Het verstoringniveau zal hier op circa 2 á 2,5 m – mv liggen en er zal tot grotere diepte onderheid gaan worden.

³ Conceptplan Filmtheater lokatie Nieuwstraat 60-62 Dordrecht. Abrahamse De Kock Architecten, d.d. 18-12-2008, projectnummer 0801.

3. Doel- en vraagstellingen

Het hoofddoel van het bureauonderzoek is het inventariseren van de mogelijk aanwezige archeologische waarden en de mate waarin deze door de herinrichtingsplannen verstoord zullen worden. Voor het bureauonderzoek zijn de volgende vraag- en doelstellingen geformuleerd:

- 1. Worden er archeologische waarden in het plangebied verwacht?*
- 2. Zo ja, wat is hiervan de verwachte diepteligging, aard en ouderdom?*
- 3. Formuleer een aanbeveling met betrekking tot eventueel nader (veld)onderzoek of bescherming van de (mogelijk aanwezige) archeologische waarden in het plangebied.*

4. Bureauonderzoek

In het bureauonderzoek zijn de bekende historische en archeologische gegevens geïnventariseerd. Op basis hiervan is voor de locatie een verwachting en een aanbeveling opgesteld.

4.1 Historische bronnen

Het plangebied bevindt zich achter één van de oudste straten van de middeleeuwse stadskern van Dordrecht, de Voorstraat (de Oude Dijk). Bewoning aan de noordzijde van de Voorstraatshaven, aan de Poortzijde van de stad (langs de Wijnstraat/Nieuwe Dijk) dateert ten minste vanaf het begin van de 13e eeuw.⁴ Bewoning aan de Landzijde van de stad, ten zuiden van de Voorstraatshaven, is waarschijnlijk nog ouder. In 1271 krijgen de Dordtenaren toestemming van de graaf van Holland om een gracht rond de stad te graven; de Spuihaven. Dit is de grens van de middeleeuwse, historische stadskern. Ontsluiting van de Voorstraat en Wijnstraat werd gedurende de 13e eeuw gerealiseerd door uitvalswegen naar de Vest en de Merwede. Het plangebied ligt aan één van deze uitvalswegen, namelijk de Nieuwstraat (afb. 1 en 2).

Gedurende de Late Middeleeuwen werden er aan weerszijden van de Nieuwstraat voornamelijk woonhuizen gebouwd. In 1326 werd door Willem III, de graaf van Henegouwen, aan de orde der Clarissen het recht verleend om elders in de stad een nieuw klooster te stichten. Deze '*Grau susteren*' oftewel Clarissen was een orde waarin voornamelijk zusters van eenvoudige komaf werden opgenomen. Het is onduidelijk of de historische vermeldingen over de orde der Clarissen betrekking hebben op een al in de stad gehuisveste groep of dat het mogelijk de Clarissen van het klooster Mariënborn betreft.⁵ De Clarissen zouden volgens Herman Oem (1332) mogelijk gedurende de 14^e en 15^e eeuw gehuisvest zijn geweest in het 'Cleijn Lombardenhuis', dat gelegen was tussen de Breesstraat en de Raamstraat.⁶

Op basis van een rekening uit 1512, voor leien tegels voor het dak van de kapel, is met zekerheid te stellen dat er sprake is van een eigen klooster van de orde der Clarissen in de stad Dordrecht.³ Nadat de orde een huis met erf aan de Nieuwstraat zou hebben gekregen, is er tussen circa 1500 en 1512 een klooster gebouwd. Dit lag op de kruising van de Nieuwstraat en de Augustijnenkamp (afb. 3). Het klooster heette 'Sint Clara in Jeruzalem' en was gelegen op de locatie van het plangebied.

Waarschijnlijk is er op de locatie niet een geheel nieuw kloosterpand gebouwd, maar is er een bestaand woonpand verbouwd, waarbij mogelijk wel een nieuwe kerk of kerktoren is gerealiseerd. In de Dordtse Arcadia wordt, door Lambert van den Bos (1662) gesproken over een kerk met een vierkante, dubbele toren met een baluster of balustrade.⁷

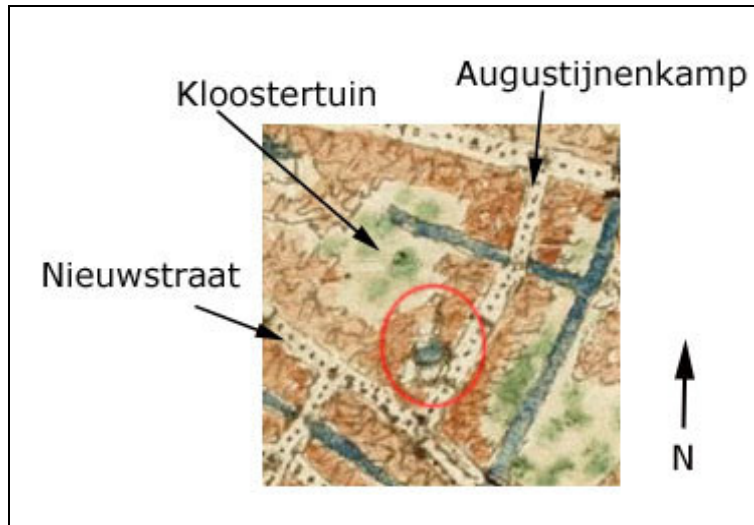
Over de omvang en indeling van het klooster en het aantal panden dat er deel van heeft uitgemaakt, is vrijwel niets bekend. Waarschijnlijk was het pand dat (tot 1910) op de hoek van de Augustijnenkamp en de Nieuwstraat stond het materhuis van het klooster. Op historische kaarten wordt het klooster soms haaks op de Augustijnenkamp georiënteerd weergegeven en op andere kaarten parallel aan de Augustijnenkamp.

⁴ Sarfatij 2007, 89-90.

⁵ Herwaarden et al. 1996, 346.

⁶ Balen, 1677

⁷ Lips 1974, 497-498.

Afb. 3. De locatie van het plangebied (in rode cirkel) geprojecteerd op een uitsnede van een kaart van Jacob van Deventer (situatie rond circa 1550). Nabij de kruising van de Nieuwstraat en de Augustijnenkamp is door middel van een kerkje het Clarissenklooster weergegeven.

Aan het kloosterleven in Dordrecht kwam in 1572 plotseling een einde. Nadat het stadsbestuur op 25 juni 1572 de Geuzen in de stad had toegelaten en de zijde van de prins van Oranje koos, kreeg het rooms-katholicisme het moeilijk. De kerken en kloosters in de stad werden opgeheven en hun bewoners verdreven. Na 1572 kwam ook het Clarissenklooster leeg te staan en werd het onder andere gebruikt als stalling van geschut.

In 1579 kreeg het kloostercomplex een nieuwe bestemming, namelijk als huisvesting voor de Latijnse en Illustre School. Op kaarten van ná 1572 is op de locatie geen kerk meer afgebeeld (afb. 4).

Afb. 4. De locatie van het plangebied (in groene cirkel) geprojecteerd op een uitsnede van een kaart van Janssonius, die de situatie rond circa 1572 weergeeft. Op de locatie van het plangebied is bebouwing aangegeven.

Het is onduidelijk in welke mate de verschillende panden van het klooster zijn afgebroken of opgenomen in de bebouwing van de Latijnse School. Het is aannemelijk dat de Latijnse School nog gezeteld heeft in de oorspronkelijke bebouwing van het klooster. Het vermoedelijke materhuis van het klooster was waarschijnlijk het pand dat op de hoek van de Nieuwstraat en de Augustijnenkamp stond (afb. 5). Dit pand was in gebruik als woning van de rector van de Latijnse School; mr. J.D. baron van Hoëvell.⁸

In 1853 wordt de Latijnse School omgevormd tot gymnasium, waarbij onder ander het pand aan de Nieuwstraat 60 aan de achterzijde wordt uitgebreid met een extra vleugel. Mogelijk was er op dat moment geen bebouwing achter de Nieuwstraat 60 aanwezig.

In 1865 vestigde de Hogere Burgerschool zich op de locatie. Het bestaande pand aan de Nieuwstraat 60 zou hierbij, vermoedelijk onder verantwoordelijkheid van stadsbouwmeester G.N. Itz, grotendeels zijn verbouwd en er vinden opnieuw uitbreidingen en aanpassingen achter de bebouwing plaats.⁹

Nadat de H.B.S. in 1909 naar het Oranjepark verhuisde werd in 1910 ook het voormalige materhuis gesloopt. In het panden aan de Nieuwstraat 60-62 waren vervolgens de Keuringsdienst van Waren en de Gemeentelijke Bouw en Woningdienst gehuisvest. Nadat de gemeentelijke diensten in 1968 naar een nieuw stadskantoor waren verhuisd, heeft het complex tussen 1970 en 1997 gefunctioneerd als creativiteitscentrum onder de naam 'Centrum Nieuwstraat'. Sinds 1997 staat het grotendeels leeg en wordt het, onder de naam 'het Sinterklaashuis', gebruikt voor Sinterklaasvieringen voor schoolklassen.

Afb. 5. De locatie van het plangebied vóór 1910, gezien vanuit de Nieuwstraat in zuidelijke richting. Het pand met 'Hoogere Burgerschool' op de gevel is het nog aanwezige pand aan de Nieuwstraat 60. Het pand rechts daarvan is vermoedelijk het oorspronkelijke materhuis van het Clarissenklooster, dat na 1846 gebruikt is als woning van de rector van de Latijnse School.

⁸ Stades-Vischer 2006, 7

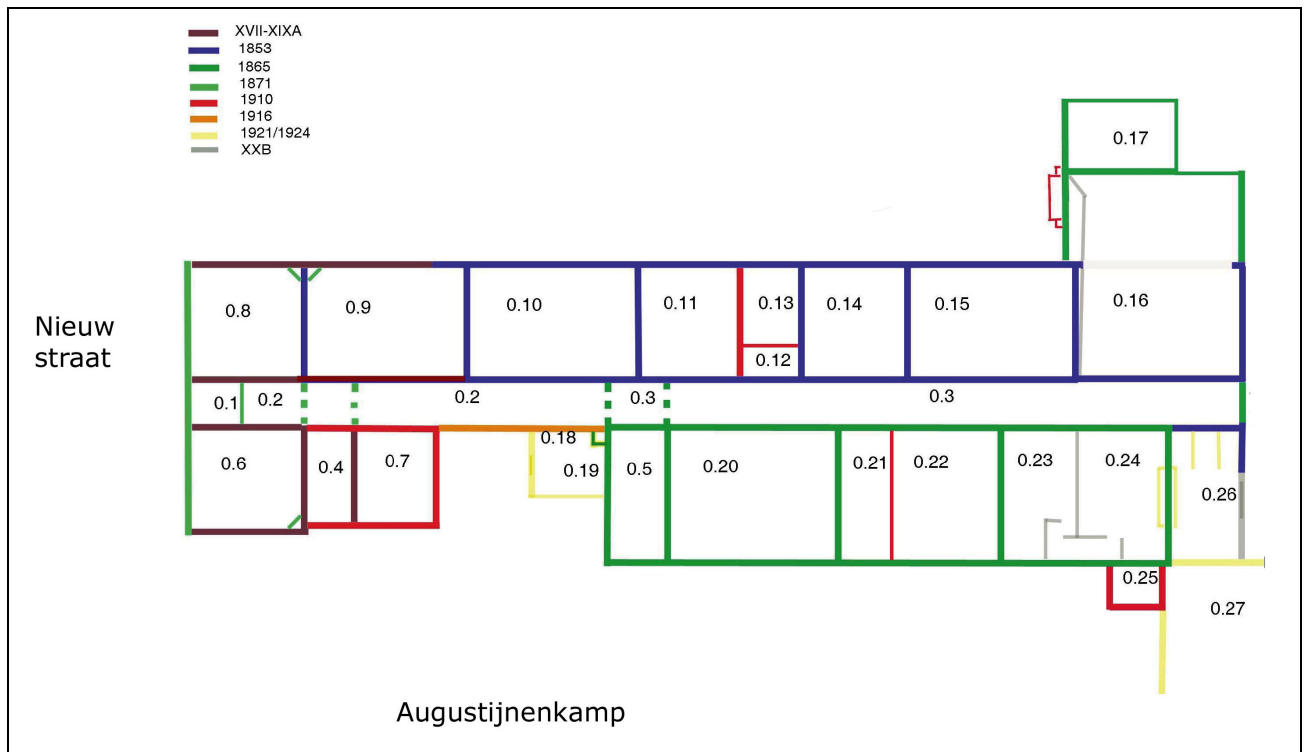
⁹ Lips 1974, 501 en Stades-Vischer 2006, 7-9

4.2 Bekende bouwtechnische en archeologische gegevens

Door het bedrijf BBA¹⁰ uit Utrecht is in 2006 een bouwhistorisch onderzoek in het pand verricht. Hierbij is vastgesteld dat het huidige voorhuis (Nieuwstraat 60) bestaat uit, vermoedelijk twee oorspronkelijk zelfstandige panden die dateren uit de 17e eeuw (afb. 6). De panden lagen aan weerszijden van de huidige centrale (in)gang. Eén van deze delen zou de eetzaal van het Clarissenklooster zijn geweest.¹¹ De overige nog aanwezige bebouwing dateert uit de 19e en 20e eeuw. Eventueel aanwezige kelders in het pand Nieuwstraat 60 waren niet toegankelijk en zijn mogelijk dichtgestort.¹²

Volgens Lips (1974) zijn tijdens sloop- en bouwwerkzaamheden in 1865 inderdaad grote kelders onder de oude, aanwezige gebouwen waargenomen, die bij de nieuwbouw zouden zijn dichtgestort.¹³

Deze behoren waarschijnlijk bij de 17^e -eeuwse en mogelijk oudere bebouwing.

Afb. 6. Schematische bouwfases plattegrond van de panden Nieuwstraat 60-62. Naar: Stades-Vischer 2006, 34. Er is te zien dat de bebouwing aan de Nieuwstraat al dateert uit de 17^e eeuw (Nieuwstraat 60), terwijl de bebouwing daarachter (Nieuwstraat 62) dateert uit de 19^e en 20^e eeuw.

In 1988 is in het plangebied door de AWN¹⁴ een onderzoek gedaan in de tuin langs de Augustijnenkamp. Door middel van boringen en met behulp van een prikstok is vastgesteld dat er op een diepte van circa 0,4 – 0,5 m – mv een puin- / slooplaag aanwezig is.

¹⁰ Bureau voor Bouwhistorie en Architectuurgeschiedenis, Stades-Vischer 2006.

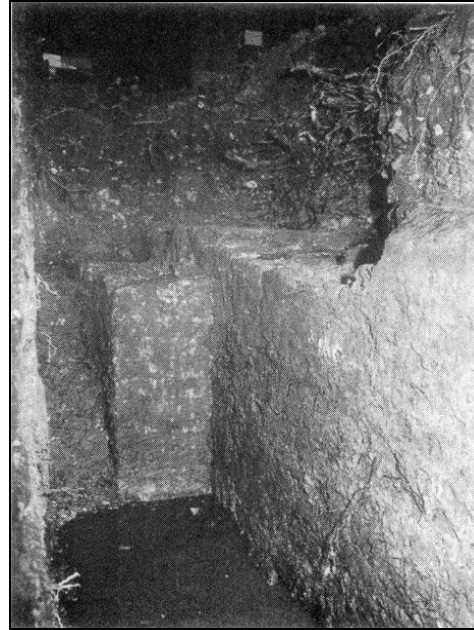
¹¹ Van Dalen 1987, deel II, 906-911.

¹² Stades-Vischer 2006.

¹³ Lips 1974, 498.

¹⁴ Jutten, 1989. Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland, Bureau MZA projectcode 8802.

Vervolgens is er, ongeveer ter hoogte van de aansluiting van pand Nieuwstraat 60 en pand 62, in de tuin een smalle L-vormige proefsleuf van circa 1 m breed en 1,75 m diep gegraven (afb. 7 en 8). Hierin werd op een diepte van 0,4 – 0,5 m –mv een muur aangetroffen (afb. 7 en 8). In de muur was een doorgang met een natuurstenen dorpel aanwezig.

Afb. 7. Foto links: De proefsleuf in de tuin van het plangebied, gegraven door de AWN in 1988. Linksboven is de zijgevelmuur van het pand Nieuwstraat 62 te zien. Foto rechts: Het muurwerk in de proefsleuf op een diepte van circa 0,4 -0,5 m – mv.

Gezien het steenformaat van 19 x 8 x 3,5 cm is het aannemelijk dat de aanwezige muur dateert uit de 16^e eeuw en mogelijk deel heeft uitgemaakt van het kloostercomplex. Ook is er op een diepte van 1,4 m – mv een tegelvloer van geglaazuurd roodbakend aardewerk gevonden (afb. 8). De vloer kan gedateerd worden in de 17^e eeuw of later.

Afb. 8. Het plangebied Nieuwstraat 60-62. De locatie van de proefsleuf van de AWN uit 1988 is bij benadering aangegeven.

5. Conclusies en Aanbevelingen

Ten aanzien van de geformuleerde doel- en vraagstellingen kan het volgende worden gesteld:

1. Worden er archeologische waarden in het plangebied verwacht?

In het plangebied zijn bewoningssporen uit de Late Middeleeuwen/Nieuwe Tijd aanwezig. Het betreft funderingsresten, vloeren en mogelijk kelders van gebouwen. Daarnaast kunnen er ook afvalkuilen, water- en/of beerputten en beerkelders aanwezig zijn.

2. Zo ja, wat is hiervan de verwachte diepteligging, aard en ouderdom?

In de tuin langs de Augustijnenkamp is de aanwezigheid van funderingsresten vastgesteld vanaf een diepte van 0,4 m – mv. De bewoningssporen dateren uit de Late Middeleeuwen en/of de Nieuwe Tijd en kunnen waarschijnlijk (deels) worden toegeschreven aan het 16^e-eeuwse Clarissenklooster.

Onder de bebouwing aan de Nieuwstraat 60-62 kunnen bewoningssporen direct onder de fundering van de bestaande bebouwing aanwezig zijn.

Specifiek onder de bebouwing aan de Nieuwstraat 60 kunnen muurwerk en waarschijnlijk kelders uit de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd aanwezig zijn. De bewoningssporen zijn waarschijnlijk (deels) toe te schrijven aan het 16^e -eeuwse Clarissenklooster.

Het is onduidelijk of het terrein onder de Nieuwstraat 62 vóór 1865 bebouwd is geweest.

Ook hier kunnen bewoningssporen uit de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd verwacht worden. De sporen kunnen direct onder de fundering van het huidige pand aanwezig zijn. Indien de locatie bebouwd is geweest, dan kunnen er muren en kelders aanwezig zijn. Mocht er gedurende de Late Middeleeuwen tot circa de 19^e eeuw sprake zijn geweest van een onbebouwd achtererf, dan zullen hier voornamelijk afvalkuilen, water- en/of beerputten en beerkelders uit de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd aanwezig zijn.

Ook hier geldt dat een deel van de (mogelijke) bewoningssporen zeer waarschijnlijk toe te schrijven is aan het 16^e-eeuwse Clarissenklooster.

3. Formuleer een aanbeveling met betrekking tot eventueel nader (veld)onderzoek of bescherming van de mogelijk aanwezige archeologische waarden in het plangebied.

Op het nu onbebouwde deel langs de Augustijnenkamp kunnen bodemingrepen tot 0,4 m onder het huidige maaiveld zonder nader archeologisch onderzoek plaatsvinden. Indien de archeologische waarden niet door planaanpassing ontzien kunnen worden, dan is bij graaf- en/of sloopwerkzaamheden dieper dan 0,4 m – mv een archeologisch veldonderzoek noodzakelijk. Het gaat hierbij met name om de geplande locatie van de entree, het terras en eventuele graafwerkzaamheden voor kabels, leidingen en riolen. Afhankelijk van de uiteindelijke ontwikkelingsplannen waarbij de exacte verstoringsdieptes bekend worden, wordt aanbevolen om de delen die dieper verstoord zullen worden dan 0,4 m – mv, voorafgaand aan de herinrichting, tot de te verstoren diepte op te laten graven.

Voor alle geplande bodemingrepen in de panden Nieuwstraat 60-62 is archeologisch veldonderzoek noodzakelijk. Het gaat hierbij met name om de geplande locaties van de (halfverdiepte) filmzaal en kelderinstallaties die tot circa 2 – 2,5 m -mv verstoord zullen worden. Aangezien er sprake is van inpandige locaties, wordt aanbevolen om eventueel te verstoren bewoningssporen door middel van een archeologische begeleiding te documenten. Bij graafwerkzaamheden in het pand Nieuwstraat 60 wordt aanbevolen om, in overleg met Bureau MZA en de architect, de mogelijkheid te onderzoeken om de verwachte keldergewelven te behouden door inpassing in de nieuwbouwplannen.

De civieltechnische ontgravingswerkzaamheden, waaronder ook saneringen, en het archeologisch onderzoek dienen op elkaar te worden afgestemd en in combinatie te worden uitgevoerd. De ontgravingen dienen onder archeologische regie te worden uitgevoerd.

Voor vragen over de conclusies en aanbevelingen in dit rapport kan contact worden opgenomen met M.C. Dorst, senior archeoloog, Bureau Monumentenzorg en Archeologie van de gemeente Dordrecht (tel. 078-639 84 21).

Literatuur

Balen Jz, M., 1677: *Beschryvinge der stad Dordrecht* ect., Dordrecht (fotostatische herdruk Dordrecht 1966).

Dalen, van J.L., 1987: *Geschiedenis van Dordrecht*, delen I en II, Schiedam 1987.

Herwaarden, J., de Boer, D., van Kan, F. en G. Verhoeven, 1996: *Geschiedenis van Dordrecht tot 1572*. Gemeentearchief Dordrecht.

Jutten, R.C., 1989: Clarissenklooster aan de Augustijnenkamp. *Grondig Bekeken 4*, 22-25.

Kooij, P. en V. Sleebe, 2000: *Geschiedenis van Dordrecht van 1813 tot 2000*. Stadsarchief Dordrecht, Uitgeverij Verloren, Hilversum.

Kopperprent, 1999: *24 reproducties van authentieke kaarten van Dordrecht en omgeving*. Facsimilebundel, Drukkerij van den Berg en Versluijs, Dordrecht.

Lips, C.J.P., 1974: *Wandelingen door Oud-Dordrecht*. Europese Bibliotheek, Zaltbommel.

Stades-Vischer, M.E., 2006: *De voormalige HBS. Nieuwstraat 60-62, Dordrecht. Bouwhistorische opname en waardestelling*. Rapportage BBA, Utrecht.

Afkortingen

ARCHIS	Archeologisch Informatiesysteem van de RACM
AWN	Archeologische Werkgemeenschap Nederland
Bureau MZA	Bureau Monumentenzorg en Archeologie van de gemeente Dordrecht
GAD	Gemeente Archief Dordrecht
mv	maaiveld
NAP	Normaal Amsterdams Peil